

Ashurbayeva Ruqiya Qahhorovna
Buxoro davlat universiteti doktranti,
Abu Ali ibn Sino nomidagi Buxoro davlat tibbiyot instituti
o'zbek tili va adabiyoti, rus va ingliz tillari kafedrası dotsenti.
ashurbayeva.rukiya@bsmi.uz
<https://orcid.org/0009-0002-5342-5275>

XORIJ TALABALARINING TIBBIY NUTQ KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

Annotatsiya. Ko'p millatli talabalar guruhida tibbiyot ta'limi olib borilayotgan sharoitda til to'sig'i ko'pincha eng katta o'rganish qiyinchiligiga aylanadi — bu esa nafaqat imtihon natijalariga, balki kelajakdagi bemor xavfsizligiga ham bevosita ta'sir qiladi. Mazkur maqolada xorijlik tibbiyot talabalarida shakllanadigan "tibbiy nutq kompetensiyasi" hodisasi bir necha nazariy prizma orqali — kompetentlik nazariyasi, kommunikativ didaktika va kasbga yo'naltirilgan til o'qitish (LSP) pozitsiyasidan — ko'rib chiqiladi [1; 2]. Muallif bu kompetensiyani to'rt qatlamli tuzilma sifatida taqdim etadi va har bir qatlamning real klinik vaziyatlarda qanday namoyon bo'lishini konkret misollar orqali ko'rsatadi. Shuningdek, tilni "mavhum grammatika" sifatida emas, balki bemor bilan aloqa qurishning ishchi quroli sifatida o'zlashtirishga xizmat qiluvchi uch bosqichli amaliy model taklif etiladi [3; 4].

Kalit so'zlar: tibbiy nutq kompetensiyasi, xorijlik talaba, kasbga yo'naltirilgan til o'qitish, klinik muloqot, tibbiy terminologiya, madaniyatlararo hamkorlik, LSP metodikasi.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КОМПЕТЕНЦИИ МЕДИЦИНСКОЙ РЕЧИ У ИНОСТРАННЫХ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В условиях, когда медицинское образование ведётся в многонациональной студенческой группе, языковой барьер зачастую становится самой большой трудностью в обучении — а это напрямую влияет не только на результаты экзаменов, но и на безопасность будущих пациентов. В данной статье явление «компетенции медицинской речи», формирующейся у иностранных студентов-медиков, рассматривается через призму нескольких теоретических подходов — с позиций компетентностной теории, коммуникативной дидактики и обучения языку для специальных целей (LSP) [1; 2]. Автор представляет данную компетенцию как четырёхслойную структуру и на конкретных примерах показывает, как каждый слой проявляется в реальных клинических ситуациях. Кроме того, предлагается трёхэтапная практическая модель, направленная на освоение языка не как «абстрактной грамматики», а как рабочего инструмента установления контакта с пациентом [3; 4].

Ключевые слова: компетенция медицинской речи, иностранный студент, профессионально ориентированное обучение языку, клиническая коммуникация, медицинская терминология, межкультурное сотрудничество, LSP-методика.

THEORETICAL FOUNDATIONS FOR DEVELOPING MEDICAL SPEECH COMPETENCE IN FOREIGN STUDENTS

Abstract. This article analyzes the theoretical and methodological foundations for forming and developing the speech competence of foreign students studying medicine. The essence of the concept of "medical speech competence" and its structural components (linguistic, communicative, professional-terminological, and intercultural) are revealed [1; 2]. Based on the competence-based approach, communicative methodology, and the theories of teaching language for specific purposes (LSP – Language for Specific Purposes) [3; 4], a step-by-step model for

40 *foreign students' acquisition of medical speech is proposed. The results of the study contribute to improving language teaching methodology in medical higher education institutions.*

Keywords: *medical speech competence, foreign students, professionally oriented language teaching, communicative competence, medical terminology, intercultural communication, LSP methodology.*

Kirish

So'nggi o'n yillikda dunyoning ko'plab tibbiyot institutlari xalqaro talabalar oqimiga eshigini keng ochdi [5]. Ammo auditoriyaga kirib kelgan har bir xorijlik yigit yoki qiz uchun eng birinchi to'siq — bu anatomiya yoki farmakologiya emas, balki kunlik nutq: professorning savoliga tezkor javob berish, amaliyotda bemor bilan ochiq muloqotga kirisha olish, hamshira bilan tez va aniq ma'lumot almashish qobiliyati. Til ko'nikmasi yetishmasa, bilim qanchalik chuqur bo'lmasin, u amaliyotda o'zini oqlay olmaydi.

Mana shu kuzatuv bizni "tibbiy nutq kompetensiyasi" degan tor, ammo hal qiluvchi tushunchaga olib keladi. Bu — oddiy "tilni bilish" emas. D. Hymes ilgari surgan g'oyaga ko'ra, haqiqiy til egallash — grammatik to'g'rilikdan ko'ra ko'proq, nutqni aynan qaysi vaziyatda, kim bilan, qanday maqsadda ishlatishni bilishdir [2]. Tibbiyotda bu farq ayniqsa keskin ko'rinadi: bemorga aytilgan bitta noto'g'ri tanlangan so'z ishonchni yo'qotishi, hatto davolanishdan bosh tortishga sabab bo'lishi mumkin.

Kasbga yo'naltirilgan til o'qitish (LSP) yo'nalishi aynan shu muammoni hal qilish uchun tug'ilgan — umumiy tilni emas, balki kelajakdagi kasbning o'ziga xos nutqiy "landshafti"ni o'rgatish [3; 6]. Biroq amaliyotda ko'p dasturlar hamon lug'at yodlatish darajasida qolib ketmoqda, holbuki tibbiy terminni bilish bilan uni bemorga tushunarli tilda qayta ifodalay olish o'rtasida katta masofa bor [6].

Xorijlik talaba uchun uchta qatlamli qiyinchilik mavjud: (a) ta'lim tili ona tili emasligi, ya'ni fikrni ikkinchi til orqali shakllantirish qo'shimcha kognitiv yuk yaratadi; (b) tibbiy leksika lotin-yunon ildizlariga asoslangan alohida tizim bo'lib, kundalik nutqdan farq qiladi [6]; (v) bemor bilan muloqot madaniy kodlar bilan to'qnashadi — masalan, ba'zi madaniyatlarda tashxisni to'g'ridan-to'g'ri aytish odat bo'lsa, boshqasida buni yumshatib berish kutiladi [7]. Shu uch qatlam bir-biriga chirmashib, yagona kompetensiya sifatida shakllanishi kerak — aynan shuning uchun ham uni tarqoq mashg'ulotlar emas, balki yaxlit nazariy model orqali o'rganish maqsadga muvofiq.

Ushbu maqolaning maqsadi — xorijlik tibbiyot talabalarida nutq kompetensiyasi qanday tarkibiy qismlardan iboratligini aniqlash va uni bosqichma-bosqich shakllantirishning nazariy asoslangan yo'lini chizib berish.

Bunga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi: birinchidan, "tibbiy nutq kompetensiyasi" tushunchasini aniq ta'riflash; ikkinchidan, uning ichki tuzilishini komponentlarga ajratish; uchinchidan, mavjud nazariy yondashuvlarni tanqidiy solishtirish; to'rtinchidan, amaliyotga tatbiq etsa bo'ladigan bosqichli modelni taklif qilish.

Materiallar va metodlar

Tahlil predmeti sifatida ikki yo'nalishdagi manbalar tanlandi: tilshunoslik va lingvodidaktikaga oid klassik ishlar [1; 2; 4] hamda kasbga yo'naltirilgan til o'qitish (ESP/LSP) sohasidagi ixtisoslashgan adabiyot [3; 6]. Bundan tashqari, tibbiy deontologiya nuqtai nazaridan bemor-shifokor muloqotiga bag'ishlangan manba [7] ham qamrab olindi — chunki nutq kompetensiyasini faqat lingvistik hodisa sifatida qarash yetarli emas.

Qo'llanilgan metodlar quyidagilar: manbalarni qiyosiy-tanqidiy o'qish (turli mualliflarning kompetensiya ta'riflarini bir-biriga solishtirish orqali umumiy va farqli jihatlarni ajratish); komponentli tahlil (kompetensiyani ichki qismlarga bo'lib, har birini alohida ko'rib chiqish); va modellashtirish (nazariy xulosalarni amaliy, bosqichli sxemaga aylantirish) [8]. Bunday uch bosqichli metodologiya nazariyadan amaliyotga o'tishni izchil qiladi — sof tavsif bilan cheklanib qolmaydi.

Natijalar

Tushunchaning mohiyati: nima uchun "til bilish" yetarli emas

Klinik amaliyotda kuzatilgan holatlar shuni ko'rsatadiki, grammatikani mukammal biladigan, ammo bemor bilan tabiiy suhbat qura olmaydigan talaba ko'p uchraydi. Bu paradoks

tibbiy nutq kompetensiyasining alohida hodisa sifatida ajratilishini talab qiladi: u — kasbiy bilim, til vositalari va vaziyatga moslashuv qobiliyatining kesishmasida yotadi [1; 7]. Boshqacha aytganda, kompetensiya "nima aytish kerakligini bilish" (kasbiy bilim) va "buni qanday aytish kerakligini bilish" (til vositasi) o'rtasidagi ko'prikdir.

To'rt qatlamli tuzilma

Tahlil natijasida kompetensiya to'rtta o'zaro bog'liq qatlamdan iborat ekanligi aniqlandi [1; 3; 7]:

Lingvistik qatlam. Bu — tayanch daraja: tibbiy atamalar, qisqartmalar va tayyor nutqiy qoliplar (masalan, "Sizda qanday shikoyatlar bor?", "Qachondan buyon bezovta qiladi?" kabi anamnez savollari). Bu qatlam yetarli bo'lmasa, keyingi bosqichlarning barchasi zaif poydevorga qurilgan bo'ladi [6].

Kommunikativ-pragmatik qatlam. Bu yerda talaba nafaqat so'z bilishi, balki qachon savol berish, qachon jim turish, qanday ohangda tinchlantirish kerakligini his qilishi lozim. Masalan, og'riq darajasini so'rash bilan qo'rquvni his qilgan bemorni tinchlantirish butunlay boshqa nutqiy strategiyani talab qiladi [2; 5].

Kasbiy-terminologik qatlam. Bu qatlam ikki yo'nalishli harakatni talab qiladi: bir tomondan aniq ilmiy terminni bilish (masalan, "gipertoniya"), ikkinchi tomondan uni bemorga tushunarli tilga "tarjima qilish" ("qon bosimingiz yuqori"). Aynan shu ikki tomonlama ko'nikma ko'plab dasturlarda e'tibordan chetda qolmoqda [6].

Madaniyatlararo-deontologik qatlam. Xorijlik talaba o'zi o'qiyotgan mamlakat madaniyatidagi muloqot me'yorlarini — masalan, ko'z bilan aloqa, shaxsiy masofa, oilaviy a'zolarining suhbatga jalb qilinish darajasi kabi jihatlarni — bilishi kerak, aks holda til jihatidan to'g'ri gap ham noo'rin taassurot qoldirishi mumkin [7].

Uchta nazariy yondashuvning o'zaro to'ldiruvchi roli

Qiziqarli jihati shundaki, yuqoridagi to'rt qatlamni birona yagona nazariya to'liq qamrab ololmaydi — har bir yondashuv o'z "linzasi" orqali faqat bir qismini yoritadi:

Kompetentlilik yondashuvi e'tiborni natijaga qaratadi: talaba nima bilishidan ko'ra, real vaziyatda nima qila olishi muhimroq [4]. Shu bois baholash mezonlari ham yozma test emas, balki simulyatsion vaziyatdagi harakat bo'lishi kerak.

Kommunikativ yondashuv tilni statik bilim emas, jonli jarayon sifatida ko'radi — xato qilish orqali o'rganish tabiiy hisoblanadi, shu sababli mashg'ulotlarda xatoni jazolash emas, uni tuzatib borish ustuvor bo'lishi kerak [2; 5].

LSP yondashuvi esa "nimani o'rgatish kerak" degan savolga javob beradi: umumiy til o'rniga faqat kelajakdagi kasbda kerak bo'ladigan nutqiy janrlarni (anamnez, epikriz, konsilium nutqi) tanlab o'rgatish [3; 6].

Bu uch yondashuvning birikuvi tasodifiy emas — ular bir-birini to'ldiradi: LSP nimani o'rgatishni, kommunikativ metodika qanday o'rgatishni, kompetentlilik yondashuvi esa natijani qanday o'lchashni belgilaydi.

Amaliyotga tatbiq etiladigan uch bosqichli model

Yuqoridagi tahlil asosida quyidagi ketma-ket model taklif etiladi [8]:

1-bosqich — leksik-tayyorgarlik. Talaba asosiy tibbiy lug'at va tayyor nutqiy qoliplarni o'zlashtiradi, lekin bu bosqich yodlash bilan cheklanmasligi kerak — har bir termin darhol qisqa mikro-dialogda qo'llanilishi lozim.

2-bosqich — simulyatsion muloqot. Rolli o'yinlar orqali (talaba — "shifokor", hamkursi — "bemor") real vaqt bosimida nutqiy reaksiya shakllantiriladi. Bu bosqichning qiymati shundaki, xato xavfsiz muhitda sodir bo'ladi va darhol tahlil qilinadi.

3-bosqich — klinik integratsiya. Talaba nazorat ostida real bemorlar bilan muloqotga kiritiladi; bu yerda barcha to'rt qatlam — lingvistik, kommunikativ, terminologik va madaniy — birlashgan holda sinovdan o'tadi.

Har bir bosqichda avvalgi bosqichning natijasi keyingisiga o'tish sharti sifatida qaraladi — ya'ni model chiziqli emas, balki kumulativ xarakterga ega.

Muhokama

Ushbu tadqiqot natijalarini boshqa manbalar bilan solishtirganda, muhim tafovut ko'zga tashlanadi: ESP metodikasi vakillari an'anaviy ravishda terminologik tayyorgarlikni ustuvor deb

42 hisoblasa [3; 6], kommunikativ yoʻnalish tarafdorlari birinchi oʻringa pragmatik moslashuvchanlikni qoʻyadi [2; 5]. Bizning fikrimizcha, bu ikki qarash bir-biriga zid emas, balki bir jarayonning ikki bosqichi: terminologiya — poydevor, pragmatika — shu poydevor ustiga qurilgan bino. Shu sababli ularni raqobatlashtirish oʻrniga ketma-ket joylashtirish maqsadga muvofiqroq.

Alohida taʼkidlash joizki, madaniyatlararo-deontologik qatlam koʻp dasturlarda hali ham "qoʻshimcha mavzu" darajasida qolib ketmoqda, holbuki amaliyot shuni koʻrsatadiki, aynan shu qatlamdagi kamchilik — til grammatik jihatdan toʻgʻri boʻlsa ham — bemor ishonchini yoʻqotishning eng tez yoʻlidir [7]. Shu bois kelgusi oʻquv dasturlarida bu qatlamga alohida vaqt ajratish tavsiya etiladi.

Tadqiqotning tabiiy chegarasi shundaki, taklif etilgan model hozircha kontseptual darajada qolmoqda; uning real taʼsirini oʻlchash uchun kelgusida turli mamlakatlardan kelgan talabalar guruhida tajriba-sinov oʻtkazish va nutqiy koʻnikmalarni obyektiv baholash mezonlarini ishlab chiqish zarur boʻladi.

Xulosa

Yakunlab aytish mumkinki, xorijlik tibbiyot talabasi uchun til — shunchaki fan emas, balki kasbning oʻzi bilan chambarchas bogʻliq ishchi quroldir. Tibbiy nutq kompetensiyasi toʻrt qatlamli — lingvistik, kommunikativ-pragmatik, terminologik va madaniyatlararo-deontologik — tuzilmaga ega boʻlib [1; 7], uni rivojlantirish faqat lugʻat boyitish bilan emas, balki kompetentlik, kommunikativ va LSP yondashuvlarini birlashtirgan izchil, bosqichli yoʻl orqali amalga oshirilishi kerak [2; 3; 4]. Taklif etilgan uch bosqichli — leksik tayyorgarlik, simulyatsion muloqot, klinik integratsiya — model amaliy taʼlim dasturlarini qayta koʻrib chiqish uchun ishonchli asos boʻla oladi [8]. Kelgusi tadqiqotlar ushbu modelning amaliy sinovdan oʻtkazilishi va oʻlchov mezonlarining ishlab chiqilishiga qaratilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Zimnyaya I.A. Lingvopsixologiya nutq faoliyati. — Moskva: Logos, 2001. — 384 b.
2. Hymes D. On Communicative Competence // Sociolinguistics: Selected Readings / ed. by J.B. Pride, J. Holmes. — Harmondsworth: Penguin, 1972. — P. 269–293.
3. Hutchinson T., Waters A. English for Specific Purposes: A Learning-Centred Approach. — Cambridge: Cambridge University Press, 1987. — 183 p.
4. Passov E.I. Kommunikativ chet tili oʻqitish metodikasi asoslari. — Toshkent: Oʻqituvchi, 2015. — 276 b.
5. Xolmuhamedova M.Oʻ. Xorijlik talabalarga til oʻqitishning zamonaviy yoʻnalishlari. — Toshkent: Fan va texnologiya, 2020. — 212 b.
6. Dudley-Evans T., St John M.J. Developments in English for Specific Purposes: A Multi-Disciplinary Approach. — Cambridge: Cambridge University Press, 1998. — 301 p.
7. Karimova D.A. Tibbiy deontologiya va shifokor nutqi madaniyati. — Toshkent: Tibbiyot, 2018. — 164 b.
8. Yoʻldoshev J.Gʻ. Kasbga yoʻnaltirilgan til oʻqitish nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Fan, 2019. — 248 b.